

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.1>**В. О. Березневич-Ломанюк**аспірантка кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТРАДИЦІЙНИЙ ТА ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ПРОБЛЕМИ СПІВІСНУВАННЯ

Дана наукова стаття присвячена дослідженню особливостей співіснування традиційного державного суверенітету поряд з глобалізованим суверенітетом. Для початку з'ясовано визначення суверенітету у рамках традиційного підходу, а також розглянуто його внутрішню та зовнішню складові. До того ж окреслено зміст поняття суверенітету за Вестфальською системою. Охарактеризовано процес глобалізації зі сторони збільшення спільних для різних держав проблемних питань, а також зі сторони виникнення нових акторів у міжнародній площині. Наголошено на тому, що більшість назріваючих політичних проблем можуть бути вирішені лише за умови урахування позицій міжнародної спільноти.

Розглянуто причини, що призвели до зменшення інтенсивності громадянської лояльності. На основі цього встановлено, що втрата зв'язку між громадянами і державою за умов глобалізаційних процесів призведе до «розхитаності» діяльності самої держави і дасть шанс сформуватися новим формам суспільства. Проаналізовано думку, щодо вигідності об'єднання суверенітетів різних держав або ж часткової передачі суверенітету на наднаціональний рівень управління. У вигляді прикладу наведено держави-члени Євросоюзу, які переконані, що їх інтереси не можуть бути належним чином захищені в рамках традиційної моделі суверенітету, через що вони об'єднують власні суверенітети задля створення порівняно нової його моделі.

Визначено, що глобалізація в сфері економіки та політична взаємозалежність світової спільноти впливають на поведінку держав під час становлення міжнародних відносин, змушуючи їх пристосовуватися до тенденцій, що розповсюджуються. Зроблено порівняльне дослідження того, з чим пов'язана різниця у здатності національних держав застосовувати власний суверенітет в міжнародній практиці. Наостанок виокремлено, якими перспективами розвитку наділений суверенітет України.

Ключові слова: Вестфальська міжнародна система, національний суверенітет, процеси глобалізації, економічна глобалізація, держава, політична взаємозалежність, політична лояльність, міжнародне середовище.

Постановка проблеми. Середина ХХ ст. ознаменувалася посиленням процесу трансформації державного суверенітету, що пов'язано з впливом багатьох факторів, зокрема, з інтеграцією держав у світовий економічний та політичний простір. Формально національний суверенітет продовжує бути визначною ознакою держави, а також окреслюватися у вигляді важливого принципу у міжнародних відносинах. У теорії переважаючим залишається саме традиційний підхід до визначення змісту та значення державного суверенітету. Однак, за умов

глобалізації особливого поширення все ж таки набувають такі підходи до розуміння сутності цього явища, які були б в змозі відповідати сучасним тенденціям розвитку людства.

Україна, виступаючи як суверенна та демократична держава, провадить свою зовнішньополітичну діяльність відповідно до принципів, що закріплені традиційною (Вестфальською) системою міжнародних відносин. Пріоритетними у зовнішній політиці нашої країни залишаються принципи забезпечення національної безпеки та невтручання у внутрішню діяльність

інших держав. З науковою погляду державний суверенітет виділяють як юридичну властивість, що охоплює верховенство, єдність і неподільність державної влади усередині країни, а також її незалежність у міжнародних відносинах, правову, політичну, економічну, соціальну самостійність [1, с. 114]. Тим не менш інтеграція національних держав до міжнародного співтовариства вимагає від теоретиків та практиків дієвого переосмислення змісту та властивостей державного суверенітету.

Наразі, суверенітет тлумачать як з точки зору «теорії влади», яка надає особливе місце верховній владі окремих політичних суб'єктів незалежно від їхнього політичної ролі, так і з позиції запровадження європейської інтеграції, прибічники якої намагаються перекласти демократичний процес ухвалення вагомих політичних рішень з національного на наднаціональний рівень. У даному випадку мова йде про делегування суверенітету з метою збереження належного демократичного становища. Тобто, це свідчить про наявність серйозної суперечності між формальними Вестфальськими міжнародними принципами, до яких також входить і суверенітет, і новими «правилами гри» на міжнародній арені. Саме тому, аналіз того, як проходить удосконалення характерних ознак, функцій і властивостей державного суверенітету під час теперішнього міжнародно-політичного розвитку, є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень. Питання державного суверенітету в умовах глобалізації є в певній мірі дискусійним. Зважаючи на відсутність консенсусу щодо сучасного стану державного суверенітету та єдності думок під час визначення цього поняття, даній проблемі присвячено чимало досліджень як за кордоном, так і в нашій країні. Зокрема, за кордоном ця проблематика має не лише довгу історію вирішення, але й чітко зображена в зарубіжних публікаціях. Таким чином, проблемні аспекти впливу глобалізації на державний суверенітет висвітлювали як вітчизняні дослідники – Кремень Т.В., Ткачук Ю.В., Міносян А.С., Коршунова І.П., Лисак Н.О., так і зарубіжні – Краснер С.Д., Духачек І., Кузнецов А.С., Кузнецова Є., Реут О.Ч., Пастухова Н.Б., Янюк Є.Е. та багато інших.

Постановка завдання. Метою даної статті є з'ясування проблемних аспектів, що виникають з зв'язку з існування таких двох, з одного боку взаємозалежних, а з іншого – суперечних явищ, як традиційний та глобалізований суверенітет.

Виклад основного матеріалу. У рамках традиційного підходу державний суверенітет визначається як історично зумовлена політико-юридична властивість національної держави, яка відображає її верховенство і рівень самостійності під час розв'язання внутрішніх питань, а також у взаємовідносинах з іншими державами [2, с. 53]. Усталеним вважається поділ суверенітету держави на дві взаємозалежні складові. З одного боку, внутрішній аспект суверенітету, який охоплює верховенство, єдність та повноту державної влади на території країни, з іншого – зовнішній, який відповідає за незалежність держави, означаючи рівноправність її у міжнародних зносинах, самостійність під час прийняття рішень у питаннях зовнішньої політики, з обов'язковим дотриманням норм міжнародного права, проявляючи при цьому повагу до суверенітету інших держав [3].

Слід зазначити, що визначення державного суверенітету і його універсальність як інституту у Вестфальській системі означали, що державна влада переважала над будь-якими іншими формами і проявами влади на конкретній території. За допомогою суверенітету, держава, постаючи у вигляді суб'єкта права, захищала суспільство і свої державні кордони. У такий спосіб національний суверенітет об'єднував принципи неподільності державної території, непорушності державних кордонів та невтручання інших у внутрішню діяльність. Однак, теперішні міжнародні відносини у зв'язку з впливом процесів глобалізації вийшли за межі дотримання даних принципів.

В свою чергу, глобалізація визначається як процес, у ході якого світ починає бути залежним від усіх своїх суб'єктів. Наявний процес, варто охарактеризувати з такої неоднозначної сторони, як збільшення спільних для різних держав проблемних питань, а також зі сторони виникнення нових акторів у міжнародній площині шляхом включення в інтеграційні політичні та економічні процеси. До новоутворених суб'єктів необхідно віднести інтеграційні державні об'єднання, недержавні і неурядові організації, некомерційні організації, соціальні і релігійні рухи, терористичні угруповання, а також, так би мовити, вільні від суверенітету транснаціональні компанії і міжнародні організації, що прагнуть отримати рівність з традиційними суб'єктами – державами.

Низка політичних проблем, що виникають всередині держави, заважають національним

урядам ефективно виконувати свої функції. Це такі проблеми, які переважно виникають у соціальній, політичній, етнічній, міграційній та інших сферах життєдіяльності суспільства. До того ж здатність держави у період зазначених вище труднощів забезпечити безпеку, добробут і стабільність життя для своїх громадян викликає неабиякі сумніви. На сьогодні багато з цих питань можуть бути вирішені лише за умови урахування позицій міжнародної спільноти. Тобто, можливість забезпечення належного функціонування держави на пряму залежить від процесів і подій, які проходять за межами визначених державних кордонів, головним чином від процесів пов'язаних зі світовою економікою, а також з діяльністю міжнародних інститутів [4].

Так як, держава більше не в змозі гарантувати звичний рівень безпеки, то безперечно втрачається ефективність управління національних урядів, їхня здатність цілковито контролювати власну територію. Зокрема, спостерігається своєрідна криза лояльності як продукту обміну між державою і громадянином, та його підзвітності державній владі. Значний відсоток сучасних дослідників констатують, що значення національно-державної належності у найближчому майбутньому буде розглядатися, як фактор, що втрачає свою важливість. А особливо, це стосуватиметься тих людей, котрі пов'язані з декількома державами подвійним громадянством. Виходячи з цього, втрата зв'язку між громадянами і державою за умов глобалізаційних процесів призведе до «розхитаності» діяльності самої держави і дасть шанс сформуватися новим формам суспільства, де значення субнаціональних і транснаціональних лояльностей та ідентичностей буде підтримуватися на необхідному рівні.

Зменшення інтенсивності громадянської лояльності, також пов'язане з тим, що суспільство більше не розглядає державу з позиції основної та незамінної форми організації для існування суспільства. Лояльність до новоутворених спільнот та їхніх інститутів, що виникли з метою запровадження спільних цілей через виготовлення спільної політики, більшою мірою залежить від їх ефективності, а саме здатності краще гарантувати громадянам добробут, безпеку та свободу, ніж це робить державний уряд. Через появу такої лояльності, що відповідатиме потребам та інтересам суспільства, у майбутньому може відбутися удосконалення культури та демократії у світовому громадянському середовищі. Окремо, потрібно наголосити, що

процес становлення лояльності громадян різних країн до наднаціональних інститутів видається досить непростим процесом, який може тривати аж до поки не закарбується на рівні індивідуальної свідомості.

Тим не менш, національна держава залишається важливим джерелом ідентичності для громадян. Статистичні данні свідчать, що значна кількість громадян визначають себе, саме як громадянами своїх держав, і не відносять себе до членів локальних спільнот або ж до наддержавних інститутів. Інститути політичної влади в сучасному суспільстві зосереджені в суверенних політичних одиницях, що мають верховну юрисдикцію над визначеними територіями. Часткова, а у деяких випадках повна втрата автономії і суверенітету є наслідком зростаючої глобальної взаємозалежності і взаємозв'язку. До їхніх форм зазвичай відносять відкритість національних кордонів, незаконну міграцію, транснаціональний тероризм, послаблення економічної політики через існування міжнародних фінансових інститутів й проблеми співіснування різних культур.

Основні повноваження держави зазнають скорочення, через свідому відмову від певної частини державного суверенітету на користь наднаціональних інститутів. У зв'язку з наростаючим функціональним кризовим становищем, у якому опинилася національні держави, прихильники глобалізації висловлюють свою думку, щодо вигідності об'єднання суверенітетів різних держав або ж застосування часткової передачі суверенітету на наднаціональний рівень управління. Вони наголошують, що цей варіант розвитку подій найкращий, адже за таких умов відбудеться зростання безпеки і стабільності, усунення небезпеки конфліктів, активізація економічного і технологічного співробітництва. Функціоналіст Д. Мітрані на рахунок даного питання, зазначає, що зростання та ускладнення державних функцій викликає ситуацію, за якої уряди перенавантажені технічними завданнями, які цілком і повністю позбавлені політичного характеру. Тому ці повноваження необхідно передати компетентним фахівцям [5, с. 50].

Виникає дійсна зацікавленість суспільства в денаціоналізації, тобто в об'єднанні суверенітетів з метою розв'язання національних проблем. До прикладу, держави-члени Євросоюзу впевнені в тому, що їхні інтереси більше не можуть бути належним чином захищені в рамках традиційної моделі суверенітету, яка наразі

передбачає, що держава має вищу і незалежну ні від кого владу у межах своєї території. Через що вони відмовляються від застосування сталих положень Вестфальського суверенітету, та за допомогою об'єднання власних суверенітетів намагаються створити порівняно новий суверенітет. Це означає, що в інтернаціональному суспільстві більше не виділяють єдиного державного, народного чи національного суверенітету.

Так як у наш час значна увага приділяється питанням, що пов'язані з необхідністю забезпечити мир та спокійне життя для громадян, а особливе значення належить також особистій безпеці, то налагоджені та відносно стабільні економічні відносини сьогодні стають пріоритетним у процесі розвитку кожної держави. До того ж такі відносини є ще й невід'ємною складовою глобалізації. Вирішальним є те, що економічна діяльність будь-якої країни провадиться не тільки в межах національної території, але й поза нею, що, в свою чергу, посилює актуальність даного аспекту сучасного суверенітету. Слід підтримати наступну тезу В. Мамутова, в якій йдеться, що в основі державного суверенітету лежить суверенітет економічний. Вдале вирішення економічних проблем вимагає від держави мати достатню частку власності на природні ресурси та значну частку в доходах, які в подальшому можна буде використовувати для суспільно важливих цілей. За відсутності зазначених чинників, державі не під силу буде ефективно управляти економікою, і взагалі залишатися суверенною [6, с. 8].

Глобалізація в сфері економіки та політична взаємозалежність світової спільноти впливають на поведінку держав під час становлення міжнародних відносин, змушуючи їх пристосовуватися до тенденцій, що розповсюджуються. Існує думка, що всі країни, незалежно від території та її розміру втрачають свою могутність перед технологічними і фінансовими змінами, які відбуваються, та через інтеграцію національних економік у об'єднаний світовий ринок. Звичайно, що така позиція розглядається у науковій літературі неоднозначно. Багато вчених переконані, в тому, що держава продовжує концентрувати в своїй силі значні політичні ресурси. Це вказує на те, що значення держави як впливового актора помітно підвищилося.

Існуюча неоднозначність у твердженнях на рахунок зміни ролі держави у теперішній міжнародній системі, перш за все, пов'язана з різною здатністю національних держав застосовувати

власний суверенітет в міжнародній практиці. Наразі, можна зауважити, що глобалізація допомагає в забезпеченні інтересів провідних держав світу, сприяючи при цьому покращенню їх можливостей і збільшенню багатств. Цілком логічно, що чим більша економічна, культурна та політична потужність держави, тим менше вона поступатиметься своїм суверенітетом національним структурам. З іншого боку, чим нижчий статус держави в міжнародному співтоваристві, тим більше вона делегує свій суверенітет міжнародним організаціям. У зв'язку з цим стає очевидною нерівномірна участь держав у процесах глобалізації.

Самостійне зменшення суверенітету є більш вираженим у Західних країнах. Протилежно цьому, тобто складніше, відбувається розвиток суверенітету у країнах інших цивілізацій та культурних традицій, через відповідний рівень економічного розвитку. Ті країни, що розвиваються, добровільно об'єднуються в регіональні співтовариства для розв'язання спільних проблем та з метою захисту своїх свобод та інтересів. Визначними чинниками європейської інтеграції слід вважати становлення представницьких інститутів та політичних об'єднань європейського масштабу. Завдяки тому, що в ЄС кожна держава розглядається в якості суверенного учасника багатозарового мережевого правління, що володіє загальним суверенітетом, відбувається збільшення суверенних прерогатив кожного з учасників мережевого правління і тим самим їхньої індивідуальної суверенності [7, с. 107].

Актуальні події, що відбуваються в міжнародному середовищі, спричиняють появу нових правил «політичної гри», які неодмінно вимагають від держави по-новому використовувати свій суверенітет. Під впливом глобальної взаємозалежності міжнародної спільноти державний суверенітет став своєрідним інструментом в руках тих, хто очолює державу. Саме тому існує розмежування суверенітету як атрибута, графського титулу на міжнародній арені, який продовжує своє формальне існування, та суверенітету як автономії. Якщо розглядати його з позиції автономії, то він охоплює різний ступінь свободи держави під час ухвалення зовнішньополітичних рішень і практичну можливість користуватися суверенітетом.

Якщо вести мову за перспективи розвитку суверенітету України, то очевидним є те, що вони лежать у площині глобалізації й інтеграції у світовий, зокрема європейський простір. Гло-

балізація є основною течією сучасних міжнародних відносин, бо охоплює увесь соціальний, суспільний процес життєдіяльності. Важливо у даній ситуації зосередити увагу саме на таку сталу, як в зарубіжній так і у вітчизняній юриспруденції позицію, що державний суверенітет не варто розглядати як абсолютне явище, тому що він має в своїй мірі обмежений характер. Така концепція пов'язана з існуючими інтересами й вимогами світового співтовариства задля досягнення цілі, що пов'язана з прагненням унеможливити свавільну поведінку держав.

Стосовно цього, виокремлюють слушну думку Є. Стрельцова [8, с. 49], яка полягає в тому, що кожний учасник спільноти, окрема особа чи держава, повинна, так би мовити, пожертвувати частиною власної незалежності задля збереження загального соціального компромісу. волюція, яка неминуче очікує національні держави, відбуватиметься, насамперед, щодо її можливих форм. Не менш серйозних змін зазнають і функції держави, обмеження та звуження яких напряду буде залежати від розвиненості держави в умовах глобалізації. Значна кількість науковців не вважають, що утворення нових, транснаціональних політичних інститутів, діяльність яких відповідала б демократичним основам, призведе до руйнування територіального суверенітету. Навпаки, це слушний момент для формування такої нової моделі суверенітету, як глобалізований суверенітет [9, с. 784].

Висновки. Дослідження проблемних аспектів співіснування традиційного та глобалізованого суверенітету дає змогу зрозуміти, що стан сучасного суверенітету дозволяє йому й надалі відігравати ключову регулюючу роль у міжнародних відносинах. Разом з тим він стає плюралістичним, багатогарбовим та багатокомпонентним, адже розподіляється між недержавними міжнародними суб'єктами, такими як міжнародні урядові організації, міжнародні неурядові організації, ТНК, валютно-фінансові групи, і акторами, що входять до національних суспільств.

Тобто, держава з монопольного власника, носія і постачальника владних ресурсів і суверенних прав перетворюється на того, хто їх розподіляє і управляє ними.

Список використаної літератури:

1. Пархоменко Н.М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право»*. 2011. Вип. 14. С. 114.
2. Дмитрієв А. І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 426 с
3. Барандій М. Поняття суверенітету держави у міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 307.
4. Угрин Л. Я. Міжнародні системи: проблеми стабільності. *Політична наука в Україні: стан і перспективи*: матеріали Всеукр. наук. конф., м. Львів, 10–11 травня 2007 року / Львів, ЦПД, 2008. 308 с.
5. Коноваленко І. Проблема співвідношення наднаціональності та суверенітету в основних концепціях західноєвропейської інтеграції : наукові записки. *Політологія : Національний університет "Києво-Могилянська академія"*, 1999. Т. 12. С. 50.
6. Гамбург Л. С. Проблема суверенності суб'єктів федерації в зовнішньому суверенітеті федеративних держав: теоретичні аспекти. *Держава та регіони. Сер. : Право*. 2013. № 3. С. 8.
7. Герасимова О. А. Забезпечення державного інформаційного суверенітету як функція державної мови. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 4. С. 107.
8. Стрельцов Є. Л. Державний суверенітет і суверенітет особистості: проблеми взаємовідносин. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : матер. 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 20–21 вересня 2013 р. / Фенікс. Одеса, 2013. С. 49.
9. Саракуца М. О. Поняття та зміст державного суверенітету: визначення, становлення, розвиток. *Форум права*. 2010. № 4. С. 784.

Bereznevych-Lomaniuk V. O. Traditional and globalized sovereignty: problems of communication

This scientific article is devoted to the study of the peculiarities of the coexistence of traditional state sovereignty alongside globalized sovereignty. To begin with, the definition of sovereignty within the framework of the traditional approach is clarified, and its internal and external components are also considered. In addition, the content of the concept of sovereignty according to the Westphalian system is outlined. The process of globalization is characterized from the point of view of the increase of problematic issues common to different states, as well as from the point of view of the emergence of new actors in the international plane. It was emphasized that most emerging political problems can be solved only if the positions of the international community are taken into account.

The reasons that led to a decrease in the intensity of civic loyalty are considered. On the basis of this, it was established that the loss of communication between citizens and the state under the conditions of globalization processes will lead to the "shaking" of the activity of the state itself and will give a chance to form new forms of society. The opinion on the profitability of unifying the sovereignties of different states or the application of partial transfer of sovereignty to the supranational level of management was analyzed. As an example, the member states of the European Union are given, which are convinced that their interests can no longer be adequately protected within the framework of the traditional model of sovereignty, because of which they combine their own sovereignties to create a relatively new model of it.

It was determined that globalization in the sphere of economy and political interdependence of the world community influence the behavior of states during the formation of international relations, forcing them to adapt to the spreading trends. A comparative study was made of what is connected with the difference in the ability of national states to apply their own sovereignty in international practice. Finally, the development prospects of Ukraine's sovereignty are highlighted.

Key words: *Westphalia international system, national sovereignty, globalization processes, economic globalization, state, political interdependence, political loyalty, international environment.*